

BABEŞ–BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZKAR
MAGYAR NÉPRAJZ ÉS ANTROPOLÓGIA TANSZÉK

Írásfunkciók és írásszokások egy település populáris kultúrájában

Tudományos irányító:

Dr. KESZEG VILMOS egyetemi tanár

Doktorandus:

Vajda András

KOLOZSVÁR

2011

BEVEZETŐ

FORRÁSOK ÉS MÓDSZEREK

A kutatás időkerete

Módszerek

Megfigyelési helyzetek és a megfigyelések típusai

Források

Adatrögzítés és feldolgozás

Az értelmezés módszerei

KONTEXTUSOK (TÁRSADALMI, GAZDASÁGI, KULTURÁLIS)

Földrajzi fekvés

Közigazgatási és táji hovatartozás. Kulturális kontextus 25

A település a (szak)irodalomban. Irodalmi, történeti, néprajzi reprezentációk

Klasszifikáció(k)

Társadalmi fejlődés

Gazdasági mozgalmak

Oktatás és alfabetizáció

Kulturális intézmények és kulturális élet

Közintézmények és intézményesülés

Infrastruktúra és modernizáció

ÍRÁSHASZNÁLAT ÉS ÍRÁSFUNKCIÓK A NYILVÁNOS TÉRBEN 53

Sáromberke információs központjai

A profán terek íráshasználata

Közintézmények, kereskedelmi egységek, névtáblák

A kommunikált tartalom és a médiumok

A kulturális és szórakoztató műsorok közzétételének médiumai

Politikai pártok és a nyilvános terek használata

Szóbeliség és írásbeliség: a hatalom kommunikációs stratégiái

A szakrális terek íráshasználata

A református templom és környezete

Írott szövegek a református templomban és környékén

A református templom köré csoportosuló szövegek funkciói

Összefoglalás

AZ ÍROTT SZÖVEGEK RENDSZERE(I), A PARASZTIRATTÁRAK

Nekifutások

Az írott szövegek rendszerezése és az erre irányuló kutatások

Archívumok, levéltárak, irattárak.

Tipológia

Adaptációk

A Mózes család irattára

A nagycsalád és a generációk

Az irattár szerkezete és szövegtípusai

Az irattár helye és szerepe a családi élettérben

A Szabó Kádár család irattára

A nagycsalád és a generációk

Az irattár szerkezete és szövegtípusai

Az irattár helye és szerepe a családi élettérben

A Berekméri család irattára

A nagycsalád és a generációk
Az irattár szerkezete és szövegtípusai
Az irattár helye és szerepe a családi élettérben
Habitusok: a használat és a megőrzés típusai
Az írás, az iratok és az irattár funkciói
Miről „beszélnek” a parasztirattárak?
Összefoglalás

AZ ÍRÁS KONTEXTUSAI

Írás, kommunikáció, történelem: második világháborús katonalevelek
A levélírás története
A levélírás a kutatásokban
Sáromberki második világháborús levelek
Levélközösségek – levelező társadalom
Íráskényszer: a katonák levelezési szokásai.
A levelek szerkezete
A levelek és az emlékezet: a világháború narratív reprezentációi a személyes iratokban
Összefoglalás

Emlékversek
Az emlékversírás hagyománya
Emlékfüzetek és emlékversírás a sáromberki társadalomban
Az emlékfüzetek szerkezete
Az emlékfüzetek funkciói
Összefoglalás

Verselők, versek, vershelyzetek: betolakodó írók
Betolakodók írók és kontextusok
A versírás helyi hagyománya
Esetelemzés: egy betolakodó író és könyvének története
Összefoglalás

Emlékezés és a személyes múlt megalkotása: népi önéletírások
Az önéletírások kiadása és kutatása
Élettörténetek a sáromberki társadalomban
Berekméri István Andrásé élettörténete
Biografikus stratégiák
Visszaemlékezés és megszerkesztés: a múlt felidézése
A történet struktúrája
A hatalmi, hivatalos beszédmód hatása az élettörténet szövegére
Az élettörténet funkciói – az élettörténet használata
Összefoglalás

A történetírás helyi specialistái: a rólunk szóló történelem

ÍRÁSFUNKCIÓK, ÍRÁSHASZNÁLAT

KÖVETKEZTETÉSEK

IRODALOM

FÜGGELÉK

Berekméri István Andrásé írásai
I. Könyvekben található feljegyzések

II. Nyomtatványok

III. Füzetek

IV. Berekméri István Andrásé könyveinek jegyzéke

Berekméri Domokos írásai

I. Könyvekben található feljegyzések

II. Nyomtatványok

III. Füzetekbe, lapokra készített feljegyzések

Berekméri Mária

I. Könyvekben található feljegyzések

II. Nyomtatványok

III. Füzetekbe, lapokra készített feljegyzések

Berekméri D. István írásai

Berekméri György versei

Berekméri Edmond írásai

Mutatók

Térképek

Képmelléletek

KULCSSZAVAK: írásbeliség, populáris írásbeliség, parasztirattárak, közönséges iratok, írásfunkciók, írásszokások, kontextus, habitusok, mentalitások

A DISSZERTÁCIÓ SZINTÉZISE

Elemzésem tárgyát egy Maros-menti település (Sáromberke) írott népi/populáris kultúrájának (írásbeliségének) vizsgálata képezi. Azt vizsgálja, hogy az írás, mint gyakorlat, technika és mint kulturális jelenség, textus hogyan szervezi, alakítja egy lokális társadalom kollektív és individuális életvilágát. Azt, hogy az íráson keresztül hogyan kapcsolódnak a családok egymáshoz és az intézményekhez, valamint a változó viszonyokhoz. Az egyes szövegtípusoknak és a hozzájuk tapadó funkcióknak az elkülönítése, időbeli alakulásuk elemzése mellett az íráshoz mint cselekvéshez és mint szövegtárgyhoz kapcsolódó aktuális funkcióinak, az írás alkalmainak és a hozzá fűződő írásszokásoknak szinkron vizsgálata foglalkoztat

AZ ELSŐ FEJEZET a disszertáció tárgyának valamint a dolgozat szerkezetének bemutatását tartalmazza, valamint azokat a paraszti írásbeliségre vonatkozó általános észrevételeket, melyek a dolgozat megírásának kiindulópontját képezik. Olyan kérdések húzódnak meg a kutatás háttérében, mint: melyek azok a kommunikációs aktusok, melyeket az oralitás ellenében az íráson keresztül bonyolít le egy közösség, és ez a megosztás hogyan hat ki a helyi íráshasználatra? Mennyire kiterjedt az iratok és az írás helyi termelése és használata? Ez milyen viszonyban van a társadalmi és gazdasági tér átalakulásával? Milyen funkciókkal épül be az írás a közösség mindennapjaiba? Milyen írásszokásokat alakít ki, illetve milyen rítusok kapcsolódnak hozzá? Milyen írói szerepek alakulnak ki a település életterében? Ezek időben hogyan változnak? Milyen kiválasztódási elv alapján sajátítja ki az egyén az „író-specialista” szerepét egy közösségben? Vagy épp ellenkezőleg: hogyan kényszeríti rá ezt a szerepet az egyénre a közösség? Ez a státus hogyan szervezi át az egyén életterét, viszonyrendszerét? Milyen tárgyi készlet és szimbolikus reprezentációk kapcsolódnak ezeknek a szerepekhez. Hagyományozódnak-e, és hogyan hagyományozódnak ezek az írástudó szerepek? Hogyan épülnek bele az egyén életterében, írásgyakorlatába az előző generációtól fennmaradt írott szövegek? Az írott szövegek a megőrzés, a hagyományozódás, az öröklődés illetve az ezzel járó folyamatos használat és újraértelmezés során milyen szekundér funkciókat öltenek magukra? Végző soron: hogy hogyan válik az írás közönségessé?

A MÁSODIK FEJEZET a kutatás időkeretét, a források és a feltáró módszerek, a feltárás és rögzítés folyamatait mutatja be. A kutatás előkészítésének és lebonyolításának folyamatát, a felhasznált gyűjtési technikákat, a forrásokat, valamint a források feldolgozásához és az elemzéshez használt elméleteket és irányzatokat taglalja.

HARMADIK FEJEZET. Az írás és az írással való élés nem a társadalmi, gazdasági és kulturális környezettől elszigetelt cselekvés. Még a szobája intimitását élvező naplóíró tevékenysége is társadalmilag beágyazott, az őt körülvevő mikro és makrokontextus által meghatározott, és arra reflektáló tevékenység. Ezért az elemzés következő fejezete ezt a tágabb kontextust igyekszik bemutatni. Célja rámutatni arra, hogy a gazdasági szerkezet változása, az intézményrendszer kiépülése, az alfabetizáció és a modernizáció helyi szinten szorosan összefonódnak az irattermeléssel és az íráshasználat intenzitásával. Emellett a közösség tagjai között némelyeknek írásszerepeket biztosítottak, másokat meg az előbbieik szolgáltatásainak igénybe vételére kényszerítették.

A NEGYEDIK FEJEZET az írás és az iratok kollektív és nyilvános használatát vizsgálja. Egy-egy település területén számos írás olvasható. Ezek felmérése azonban több okból is nehézségekbe ütközik. A nyilvános területek iratai ugyanis nagyon gyorsan átalakulnak, kicserélődnek, elhasználódnak. Éppen ezért a nyilvános terekben található feliratok globális felmérése helyett csupán néhány jelenség elemzésére fektettem a hangsúlyt. Elsősorban a hatalom szakrális és profán írott tartalmainak térbeli eloszlására és a hozzájuk kapcsolódó funkciókra figyeltem. A nyilvános térben fellelhető iratok az írás kettős természetét tárják fel. Egyrészt a hatalom kommunikációs stratégiáit teszi láthatóvá, másrészt azt jelzik, hogy az írás kinő a hatalom kezéből, ellenőrizhetetlenné válik. A privát ideológia invazív módon behatol a világi és egyházi hatalom uralta közterekbe, emléket állít magának, alternatív tudást és ideológiát tesz közzé, ellentmond és ellenszegül. A hivatalos döntéseket és ideológiákat saját eszközeivel támadja meg, ássa alá. Vagy az egyén saját reprezentációit készíti el és lopja be a nyilvánosságba.

AZ ÖTÖDIK FEJEZET képezi az elemzés központi részét, ezt három parasztirattár anyagának globális felmérése és elemzése képezi. A kutatás során ennek a három irattárnak a teljes anyagát tekintettem át és vettem leltárba. Az elemzés ilyen típusú szűkítését mindenképpen indokoltnak, sőt szükségesnek tartottam, tartom. Döntésem azzal indokolható, hogy a három irattár elemzése során felvázolt szerkezet, az iratok őrzéséhez és terjedéséhez kapcsolódó

habitusok és funkciók terén az újabb irattárak bevonása nem hozott volna bővülést. A három irattár elemzése kitér az egyes életterek bemutatására, az iratok éves eloszlására, műfaji, nyelvi és keletkezésük szerinti megoszlására, funkcióikra és az őrzés habitusaira. A három sáromberki parasztirattár elemzése azt mutatta, hogy az iratok olyan rendszerekbe szerveződnek, amelyek a hivatalos, intézmények által kibocsátott és használt iratokat összekapcsolják a magánszféra közönséges irataival. A két irattípus egyazon kontextusba él és lát el komplementer feladatokat. Az irattár szerkezetének vizsgálata különböző fogyasztói magatartásokat tesz láthatóvá. A magán és a hivatalos szövegek felhalmozása, az eltérő arányok kialakulása valamint a használat intenzitásának különbsége ennek az eredménye. A hivatalos iratok fogyasztása nemcsak megőrzést és/vagy eldobást jelent, hanem alkalmazkodást vagy ellenszegülést is: de leginkább a hivatalos nyelvezet kliséinek, fordulatainak önkéntelen elsajátítását és alkalmazását a saját, közönséges iratokban. A magánigazgatás a hivatalos beszédmódok és kontextusok imitatív fogyasztását teszi szükségessé. Az irattárak a hatalom idejét őrzik szemben a családok vagy személyek idejével. Az irattárak elemzésével az volt a célom, hogy a hosszú folyamatokat érzékeltessem és regisztráljam.

A HATODIK FEJEZET egyes alfejezetei ezzel ellentétben egy-egy esemény során keletkezett iratokat és az íráshoz társuló habitusokat és íráshasználati kontextusokat elemzik., Esetelemzések, melyek a különböző kontextusokban létrejött írásfunkciók és a hozzájuk kapcsolódó habitusokat mutatják be.

1. A második világháborús levelek elemzésében azt bizonyítja, hogy a levél nemcsak a kapcsolattartás eszköze, mely áthidalja a térbeli korlátokat, hanem emellett gazdasági (részben normatív) és pszicho-szociális funkciója is van. A magánélet újratemtését szolgálja. Ugyanakkor a hagyományozódás révén a történelem dokumentuma, annak narratív reprezentációjává válik. Őrzését olvasását a közösségi, családi múlthoz való viszony motiválja és alakítja. A frontélet sajátos kultúra, a levélírás pedig e kultúra produktuma. A II. világháború olyan *korszakhatár*, amely azáltal, hogy az egyént kiszakítja eredeti közegéből egyben a szóbeli kultúra (kommunikáció) ellenében az írásbeli kultúra használatára kényszeríti.
2. Az emlékkersek valójában a társadalmakat, csoportokat összetartó konnektív struktúra működését érzékeltetik, azt, ahogyan egy csoport kialakítja és kommunikálja saját gondolatait. Ezért az emlékkeret egy csoportkultúra (ellenkultúra) termékeként azonosítottam. Használói számára olyan konnektív struktúra, mely összefűző és elkötelező hatását két síkon fejti ki: társadalmi és idődimenzióban. Az embert azáltal fűzi társaihoz, hogy közös tapasztalati és cselekvési teret alakít ki, mely a maga elkötelező kötőereje révén bizalmat szerez és eligazítást

nyújt, az egyes individuumokat mi-vé kovácsolja, közös szabályokra és értékekre támaszkodik. Az emlékverses füzet az írás révén a kommunikációs szituáció kiterjesztését végzi el. Tradíciót és kommunikációt táplál.

3. A betolakodó írók legnagyobb többsége alkalmi szerzőként definiálható, versei a közösségi életben töltenek be szerepet. Ezek a versek megrendelésre készülnek, ami terjedelmüket, tartalmukat és stílusukat is meghatározza. Ezeket a verseket a nyilvánosságra szánják, szerzőjük azonban nincsen exponálva. A szövegeket gyakran eredeti szerzőjük tudtán kívül is gyakran másolják, aktualizálják. Ezért a szövegek, íróik és a közösség kapcsolatát egy sajátos viszony jellemzi: a közösség tud és számon tartja az alkalmi költőket és írói tevékenységüket, írásaikat az előadás kontextusában azonban nem képes azonosítani. A népi költők révén a versírás és vers pszeudó-anonim típusai állandósulnak a közösségben.

4. A népi önéletírások szerzői a rögzítés más-más stratégiáját alkalmazzák, és ennek megfelelően megjelenítésük és publicitásuk is eltérő módon alakul. A család direkt módon, a szövegek olvasása révén, a rokonok és az ismerősök indirekt módon, a beszélgetésekből ismerhetik meg a szövegeket. A közösség nagyobb részének viszont minimális ismereti vannak a szövegekről. A sáromberki önéletírások a 20. század első felének emlékeit tartalmazzák, a kollektivizálást követő időszakra csupán egy-két mondattal utalnak még akkor is, ha a szöveg lezárására jóval később került sor. A szövegek legnagyobb terjedelmet a két világháború eseményeinek bemutatására szentelnek. A személyes sérelmek felett, melyek az önéletrajzok létrejöttét is motiválják, szintén hosszasan elidőznek.

5. A lokális történelem helyi specialistája a helyi hagyományok leírása során egyszerre több írói attitűdöt is érvényesít: egyszerre autonóm szerző, másoló, tolmács és adatközlő. Munkájában a különböző beszédmódok keveredése annak tudható be, hogy nem rendelkezett olyan narratív sémával, mely alkalmas lett volna a történelmi múlt megközelítésére. A szerző szövegképző tevékenységében a következő modelleket lehetne elkülöníteni: a prédikáció, a krónika, a memoár, a regény és a felvilágosító, népnevelő irodalom. Amit leírt, az nem csupán a településen megtörténeteket dokumentálja, hanem azt is, hogy a sáromberki ember hogyan gondolkodik közösségéről önmagáról, és a közösséggel szembeni kötelezettségeiről.

A HETEDIK FEJEZET az íráshasználat valamint a település életterében található írott szövegek funkcióit veszi számba. Bemutatja az írás mágikus, rituális, kommemoratív, gazdasági, irodalmi, esztétikai és dekoratív funkcióit. A használati kontextusok alapján pedig primér és szekundér funkciókat azonosít.

A NYOLCADIK FEJEZET a következtetéseket tartalmazza. Elemzésem legfontosabb következtetései tézisekbe foglalva a következők:

1. *Funkciók.* A feltárt és elemzett anyag alapján a település életterében az írás és az iratok három alapfunkciója különíthető el. Ezek a deponatív (megőrző), az informatív (közlő) és a performatív (beszédselekvést megvalósító) funkciók. Ezen belül az egyes szövegeknek lehet rituális és/vagy vallásos, kommemoratív, gazdasági és jogi funkciója.

2. *Kontextusok.* Az írás és az írott szöveg nyitott saját kontextusára mindig adott kontextusban tesz szert a jelentésre. A kontextusok egyik része arra a közvetlen környezetre vonatkozik, melyben az írás létrejön és kifejti hatását (használatba kerül), másik részük a szövegek hagyományozása során lép fel, mikor a szöveg kiszakad az őt létrehozó környezetből, kontextusváltáson megy keresztül. A kontextus lehet fizikai természetű és kulturális.

3. *Habitusok.* Az egyes irattárak eltérő mentalitások lenyomatai. A termelés/tárolás, a használat és a megőrzés eltérő habitusait teszik láthatóvá. Az irattár a termelés és használat szempontjából lehet repetitív és progresszív, hideg és forró, exkluzív és inkluzív.

Az iratok őrzése terén a közösségben három alapvető magatartásforma azonosítható. az őrző (gyűjtögető), a szelektáló és az eldobó. Az első az iratok őrzése és rendszerezése során minimális szelektációs szempontokat érvényesít. A szelektáló magatartás alatt a tudatos és egységes szempontrendszer alkalmazó szelektációt értem. Az eldobó magatartás alatt azt értem, amikor az egyén személyes meggyőződésből, önként mond le az iratok, vagy azok jelentős részének őrzéséről. Az íráshoz, mint cselekvéshez fűződő magatartások szintén több típusba sorolhatók, ennek megfelelően szintén három írói státust, szerepeket azonosíthatunk. Ezek a költő, a hivatalnok és a történész. A költő a közösség igényeit elégítik ki vagy saját hírnév reményében ír. A hivatalnok az adminisztratív ügyek intézésében nyújt segítséget a közösség számára. A történész összegyűjti és megalkotja saját személyes vagy a közösség történelmét. Az első és az utolsó írói habitus gyakran összekapcsolódik, keveredik, egyfajta hibridet hoz létre. Az egyes írói habitusok eltérő szerkezettel rendelkező családi irattárakat hoznak létre.

4. *Írás és oralitás.* A sáromberki társadalomban a 20. század végén–21. század elején is az orális és írott kultúra együttes jelenléte jellemző a magán és a nyilvános térben egyaránt. A helyi társadalomban számos olyan kommunikációs helyzet létezik, ahol az írás és az oralitás egyaránt használható, a két technológia egymással interferál. Kontextustól függően hol az egyik, hol a másik bír mágikus/performatív, rituális/ritualizált vagy normatív funkcióval. A kétfajta kommunikációs technológia opcionális viszonya bizonyos esetekben vagylagosságot, más esetekben együttes jelenlétet jelent.

5. *Termelés és eloszlás.* Az iratok termelésének rátája korszakonként változó tendenciát mutat. A termelés megnövekedését előidézhetheti az intézményi rendszer fejlődése vagy átalakulása, de a társadalmi, gazdasági és politikai változások is okozhatják. Az irattermelés az egyéni életpályára vetítve sem alakul egyenletesen. Az élet fordulópontjain fellendül az iratok termelése. A személyes élettérben megtalálható iratok az őket létrehozó közeg szempontjából két csoportba tartoznak: hivatalos és magán iratok.

6. *Közigazgatás és magánigazgatás.* Az egyes egyének élettérébe beáramló iratok számának alakulását azok a folyamatok határozzák meg, amelynek során kialakul és működik a településen és a családon belül az élet igazgatása.

7. *Az írás és terei.* Az egyén által használt és termelt, az egyént meghatározó írott szövegek térben különböző helyen lokalizálódnak. Az egyén a róla, neki, helyette szóló szövegeknek csak egy részét tudhatja közvetlen környezetében. Másrészt az egyénről készült iratok egy részét az intézmények őrzik. Ugyanakkor az iratok elkészítésének, az írás gyakorlásának szintén jól definiálható helyszínei azonosíthatók be a családi és a közösségi térben egyaránt.

8. *Hagyományozódás.* A közösségen belül az iratok hagyományozása férfi ágon, generációról generációra történik. Az iratok jelentős részét a családi háznál maradt családtag örökli és őrzi tovább. Kivételes esetekben az átadás folyamatában egy-egy generáció kihagyható. A hagyományozás során az átadás-átvétel ugyanakkor egyfajta szelekció érvényesítését is maga után vonja/szükségessé teszi.

9. *Szelekció.* Az iratok megőrződése és az irattárak szerkezetének alakulása részben a véletlen és részben tudatos szelekció eredménye. A vizsgált anyag alapján elmondható, hogy a tudatos szelekció két magatartásformát eredményez: a) a hivatalos iratok globális megőrzésére rendezkedik be, illetve b) a személyes/családi múlt megkonstuálásához készített magániratok őrzésére koncentrálnak.

10. *Rövid és hosszú folyamatok.* Az irattár az íráshasználat hosszú folyamatait őrzik. Az őrzés és írásgyakorlat több generáción átívelő vizsgálata az írás (mint tárgy és mint aktus) státusának időbeli alakulását szemlélteti. A vizsgálat során egyrészt az követhető nyomon, ahogy az intim szféra cselekvése a nyilvánosságba kerül, státust, professziót teremt használójának. A rövid folyamatok az írásra mint eseményre és cselekvésre (az aktuális kontextusra és funkcióira) világítanak rá.

11. *Az írás nyelve.* Az elemzett korszak íráshasználata nyelvhasználat szempontjából két nagy korszakra tagolható. Az első korszak a 19. század végétől az I világháború végéig tart, melyet a magyar nyelv kizárólagos használata jellemez. A második korszakot pedig az 1918-tól napjainkig terjedő időszak képezi.

12. Az írás hatalma. Az elemzett folyamatok az írás hatalmát és uralhatatlanságát egyaránt jelzi. Az írni tudás elterjedésével az írás kibújik az intézmények ellenőrzése alól, funkciókat ragad magához, szokásokat alakít ki, helyzeteket foglal le a maga számára, specialistákat termel ki, egyszóval saját kultúrát alakít ki. Az egyéni intenciók ellenére, sok esetben ellenében az írott szöveg kilépve elsődleges kontextusából autonóm életet él.

Szelektív irodalom

ASSMANN, Jan

1992 *Inscriptional Violence and the Art of Cursing. A Study of Performative Writing* Stanford Literature Review 9. 43–65.

1999. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

2008 *Írás és normativitás.* In: U.ő: *Uralom és üdvösség. Politikai teológia az ókori Egyiptomban, Izraelben és Európában.* Atlantis Könyvkiadó, Budapest 215–239.

BARTON, David– HALL, Nigel

2000 *Letter writing as a social practice.* John Benjamin's Publishing Co, Amsterdam-Philadelphia

BÁNYAI Irén

1973 A parasztirattárak jelentősége az újkortörténeti muzeológiában. *Studia Comitatusia.* 2. sz. 161–171.

BENSA, Alban–FABRE, Daniel

2001 *Une histoire à soi: figurations du passé et localités.* Editions de la Maison des sciences le l'homme, Paris

CHARTIER, Roger

1994 *The order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries.* Stanford University Press, Stanford, California

2001 Culture écrite et littérature à l'âge moderne. *Annales HSS* 56. Jullet–Octobre. Nr. 4–5. sz. 783–802.

CHARTIER, Roger–BOUREAU, Alain–DAUPHIN, Cecile

1997 *Correspondence: Models of Letter-Writing from the Middle Ages to the Nineteenth Century.* Princeton University Press, Princeton

FABRE, Daniel (dir.)

1997 *Par écrit: ethnologie des écritures quotidiennens.* Mission du Patrimoine Ethnologique. Edition de la Maison des sciences de l'homme, Paris

FLUSSER, Vilém

1997 *Az írás. Van-e jövője az írásnak?* Balassa Kiadó, Budapest

GOTTSCHALK, Louis– KLUCKHOHN, Clyde–ANGELL Robert Cooley

1945 *The use of personal documents in history, anthropology, and sociology.* Prepared for the Committee on appraisal of research. Social science research council. New York

GUAR, Albertin

1984 *A History of Writing*. Charles Scribner's Sons, New-York

HAJNAL István

1998 Írásbeliség és fejlődés. *Replika*. Társadalomtudományi Folyóirat június 30. sz. 195–210.

HOFER Tamás

1983 A „tárgyak elméletéhez” In: KÓSA László (szerk.): *Népi kultúra – Népi társadalom*. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajz Kutató Csoportjának Évkönyve XIII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 39–64.

HYMES, Dell

1997 A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata In: Pléh CSABA–Siklaci István–TERESTYÉNI Tamás (szerk.): *Nyelv–Kommunikáció–Cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 458–495.

JAKAB Albert Zsolt – KESZEG Anna – KESZEG Vilmos (szerk.):

2007 *Ember, életpályák, élettörténetek*. Kriza Könyvek 30. KJNT, Kolozsvár.

KESZEG Vilmos

1991 *A folklór határán*. A népi írásbeliség szerves műfajai Aranyosszéken. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1996 *Kelt levelem*. Egy mezőségi parasztasszony levelezése. A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 6. Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen

1998 Írott szövegek egy személy életterében. *Ethnographia*, 109. évf. 2. sz. 589–628.

2002 *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. KOMP-PRESS–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár

2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Egyetemi jegyzet. BBTE–KJNT, Kolozsvár

KÜLLŐS Imola

1989 *Paraszti írásbeliség: a folklór új formái*. In: MORITZ Csáky–HASELSTEINER, Horst – KLANICZAY Tibor–RÉDEI Károly (szerk.): *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében*. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Budapest –Vien, 281–291.

LEJEUNE, Philippe

2003 *Önéletírás, élettörténet, napló*. Válogatott tanulmányok. Szöveg és emlékezet sorozat, L' Harmattan, Budapest.

LEPENIES, Wolf

1992 *Between Literature and Science: The Rise of Sociology*. Cambridge University Press, Cambridge

LYONS, Martin

2008 The Reading Experience of Worker-Autobiographers in Nineteenth-Century Europe. In: U.ő: *Reading culture and writing practices in nineteenth-century France* University of Toronto Press, Toronto – Buffalo – London 111–138.

2008 French Soldiers and Their Correspondence: Towards a History of Writing Practice in the First World War. In: U. ő: *Reading culture and writing practices in nineteenth-century France*. University of Toronto Press, Toronto – Buffalo - London, 184–199.

MANDELBAUM, David G

1982 Egy életrajzi tanulmány: Gandhi. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Az életrajzi módszer. Documentatio Ethnographia 9*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 29–45.

MARK, Vera

1997 L'écriture de soi entre Histoire et autobiographie. In: FABRE, Daniel (dir.): *Par écrit. Ethnologies des écritures quotidiennes*. Collection Ethnologie de la France 11. Edition de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 361–375.

MARTIN, Henri-Jean

1994 *History and power of writing*. The University of Chicago Press, Chicago

OTTO, Lene – PEDERSEN, Lykke

2004 Összegyűjteni önmagunkat. Élettörténetek és az emlékezés tárgyai. In: FEJŐS Zoltán–FRAZON Zsófia (szerk.): *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer. Fordításgyűjtemény. Madok füzetek 2*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 28–39.

PETRUCCI, Armando

1993 *Public lettering: script, power, and culture*. The University of Chicago Press, Chicago

THOMAS, William – ZNANIECKI, Florian

2002–2004 *A lengyel paraszt Európában és Amerikában* 1–6. kötet, Új Mandátum, Budapest.

TÓTH István György

1996 *Mivelhogy magad írást nem tudsz...* Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon. Történettudományi Intézet, Budapest

VEREBÉLYI Kincső

1995 A szépírástól a képírásig. Jegyzetek a magyar népi grafika válfajairól. *Népi Kultúra - Népi Társadalom* XVIII, 228–234.